

др Станко Пихлер,
редовни професор Правног факултета у Новом Саду

КА САВРЕМЕНОЈ КОНЦЕПЦИЈИ О ЕКОНОМСКОМ КРИМИНАЛИТЕТУ (1)

Рад се бави економским криминалитетом који, по аутору, представља једну од најсложенијих и најдискутованијих криминолошких појава. Иако је био тема многих саветовања, истраживања, семинара и кампања скоро да је све битно у вези са овим типом криминалитета остало под знаком питања - почев од његовог појма и суштине - до феноменолошких, етиолошких, криминално политичких и правних, начелних и практичних питања. Стога се аутор залаже за савремену концепцију економског криминалитета чијем дефинисању приступа полазећи од генезе појаве као кључног аспекта при његовом размању.

Кључне речи: *Економски криминал. - Криминолошка типологија. - Тржишна привреда. - Политички плурализам.*

І КА ПОЈМУ ЕКОНОМСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Један од могућих начина извођења појма економског криминалитета је његово одређивање *природом друштвеног односа* који та појава претпоставља, који је општи социјални и материјални оквир њеног настанка као појаве. Тај однос је *економски однос* у свим својим облицима (производња, расподела, размена, потрошња). Ту се збива све битно што је везано за овај криминалитет - ту је извор и уток целокупне његове проблематике. Тај однос се успоставља на основи, али и са циљем неког економског *процеса* (који се своди на *процес рада*). Ако уопште треба економски криминалитет издвојити као посебан криминолошки феномен и специјалан предмет криминалне политике, који своју бит извлачи из неке *економске садржине*, онда је целисходно поменути основ прихватити као одлучан критеријум и за формално изграђивање система економских деликата којим се системом и утврђује обим и садржина "криминализације" економских односа. То може

(1) Рад је саопштење на саветовању о актуелним проблемима сузбијања криминалитета у организацији Института за криминолошка и социолошка истраживања (Будва, 1993. г.). Аутор користи прилику да се захвали свом професору, академику др Милану Милутиновићу, на свесрдној подршци у раду на проблематици економског криминалитета.

бити и основа за његово *објашњавање* и *раздвајање* од других области криминалитета, а пре свега од имовинског и криминалитета против службене дужности. Конкретизовати ову поставку никако није једноставно, јер се разни криминолошки облици често међусобно преплићу, али је ипак нужно имати неко уверљиво полазиште које ће колико толико обезбедити специфичан статус овом виду криминалитета и бити рационална основа за мере његовог предупредјења.

Природа економског односа одређује и природу *субјеката* који се појављује у том односу, а то пре свега значи природу његових *овлашћења* и *фактичких могућности* да утиче на судбину тог односа. У том смислу, специфично значење економског криминалитета одређеног путем економског односа, водило би закључку да се под економским криминалитетом могу, уз одговарајуће формалне претпоставке вредносне природе, сматрати само они облици понашања у економском односу (привредном односу) који се могу везивати за *субјекте неког овлашћења или дужности у том односу*, без обзира на којем се својинском облику тај однос заснива, односно без обзира који облик својина и имовине функционише у њему. Са становишта важећег правног система, број таквих деликата је још увек огроман. У којем степену је то примерено новим процесима у друштву и економским односима у целини посебно је питање. Извесно је да се мора вршити темељито конкретно преиспитивање ових деликата као правних појмова и цело систем прилагодити новим економским процесима, а посебно процесима у трансформисању и структури својинских облика.

Без обзира које се основно полазиште прихвата за одређивање општег појма економског криминалитета, у низу других јављају се два додатна проблема: а) проблем раздвајања економског криминалитета од других, етиолошки и феноменолошки блиских му облика криминалитета, а пре свега имовинског и криминалитета против службене дужности, и б) проблем ближег дефинисања економског криминалитета с обзиром на могућности различитих вредносно-формалних критеријума у одређивању самог појма криминалитета. Први проблем је тесно везан за проблематику статуса својинског или својинских облика на којем се или на којим се заснива економски однос, а други за нормативни па утолико пре и казненоправни систем и његову функцију у социјалној контроли (интервенционизму) економских односа.

а) Поред криминолошких и ширих криминалнополитичких разлога постоје и чисто казненоправни разлози за раздвајање економског криминалитета од других облика криминалитета, пре свега имовинског и криминалитета против службене дужности. Ти правни разлози су значајни за примену неких општих установа казненог права (нпр. стицаја) као и тумачење (систематско и телеолошко) казненоправних одредаба. Посебно је пак значајно за уређивање система посебног дела казненог, пре свега кривичног права.

Ако се пође од тога да је (економски) *однос* основа за дефинисање и објашњавање економског криминалитета, тако треба поступити и у објашњавању других видова криминалитета, па и криминалитета (пре свега кривичних дела) против *службене дужности*. Као што, према изложеном, економски криминалитет подразумева субјекта са одговарајућим (економским) овлашћењима, тако и криминалитет против слу-

жбене дужности у *принципу* треба да подразумева неки однос у којем функционише *јавна власт*. Он са своје стране претпоставља субјекта са неким јавним или парајавним овлашћењем или дужношћу. У тој разлици *начелно* треба тражити и основу за разграничавање ова два облика криминалитета. Проблем је, међутим, *практично* врло сложен због преплитања ових односа и природе овлашћења и дужности у њима. Степен тог преплитања је врло различит и везан је за једно битно питање - питање облика и статуса својинског односа, нарочито оног који је *доминантан* у конкретном друштву или етапи истог друштва. Он утиче на "приближавање" и "удаљавање" ова два вида криминалитета. Према томе, тај однос је *in concreto* крајње динамичан.

Што се привреда више етатизира, тј. што су присутнији разни облици државне контроле економских процеса, то је све теже раздвојити економски криминалитет од неких других облика криминалитета, пре свега од криминалитета против службене дужности, али и неких облика идеолошко-политичког криминалитета, јер се држава као јавна власт преко државних или парадржавних субјеката (који имају правно или фактички нека јавна овлашћења) интензивније укључује у економски однос. Ако држава само одређује и шири круг субјеката који су обавезни да брину (који су *задужени*) за економски однос, тада се економски деликти "подржављују" и све више постају деликти против службене дужности, евентуално и против политичког поретка, а све мање економски. Њихов стваран статус се мења независно како су квалификовани. У таквим условима субјект који одређује судбину економског односа мање је предузетник (економски субјект), а више чиновник (субјект са јавним овлашћењима). То мање или више важи за сваки однос који се заснива на неком облику *колективистичке својине*. Применом титулара права и овлашћења мења се и нормативна суштина економског односа у криминолошком смислу. Колективистички облици својине наглашавају *јавноправну функцију* (солидаристичку, олигархијску или неку трећу) економског односа, што се неминовно одржава и на *тип заштите* и криминалне политике уопште. С друге стране, приватносвојински облик својине ствара субјекта-предузетника, који постаје непосредни и аутономни носилац економског процеса непосредно и *лично* одговоран субјект за деликтне радње у том процесу, али истовремено и субјект његове аутономне заштите. У таквом моделу економског односа и сама криминална политика добија другачију садржину и квалификацију. Стварају се "чистији" облици економског криминалитета, који нису толико уперени против службених обавеза већ против система економских односа заснованих на тржишној, предузетничкој логици. Свакако, илузорно је очекивати чист систем ових односа, јер нема ни економског система који се заснива искључиво на једном својинском облику.

Што се тиче *имовинског* криминалитета, он и када се објављује поводом економског односа не настаје *унутар* њега усмерен је додуше на економско добро (имовину) али не примарно логиком економског односа већ логиком специфичног илегалног присвајања туђег рада одређеног у имовини односно стварима (робама, производима). Субјект имовинског деликта није никакав титулар неког права или носилац неког овлашћења у односу у којем тај криминалитет настаје. Тај однос је по себи илегалан.

Међутим, и поред овог *концептуалног* разликовања поменутих деликтних облика (аналогно би се то могло чинити и у односу на остале), а с обзиром на сложен систем заштитних објеката који се јављају у разноврсним варијантама деликата против имовине и службене дужности, за потребе што целовитијег и сврховитијег истраживања економског криминалитета нужно је користити и *операционалне* дефиниције економског криминалитета. Оне зависе од истраживачких потреба, али увек морају бити прецизиране да би се знало на који круг појава се односе. У том смислу можда је, опет из концептуалних разлога, упутно раздвојити појам који одређује *типични* садржај економског криминалитета од појмова који *није типичан* само за тај облик криминалитета, али могу бити тесно везани за њега. Наиме, методолошки би било оправдано разликовати појам *економски криминалитет* од једног ширег појма - појам *криминалитет у привреди*. У овај други, поред економског, улазили би и *имовински криминалитет у привреди* и криминалитет *против службене дужности у привреди* (евентуално још неки тип криминалитета). Тиме се добија флексибилнија појмовна подлога за *истраживачки рад* и шире објашњава криминалитет који је на било који начин *везан* за економске односе и процесе: један (онај специфично економски) настаје у самим економским односима и процесима, а други (општији, неспецифичан) настаје *поводом* њих. Лако је уочити да између њих постоји стварна интеракција и међусобна условљеност: економски се поспешава имовинским и криминалитетом против службене дужности, а ови потоњи, премда општији, добијају специфичну феноменолошку и етиолошку условљеност баш зато што настају у привреди, односно настају у амбијенту специфично економског криминалитета.

Треба нагласити да предње разликовање, из правнотехничких разлога, не би било упутно за изграђивање посебног дела кривичног права. То би правнотехнички било нецелисходно, јер би нужно доводило до гомилања инкриминаторних одредаба углавном исте *правне* садржине. Законодавац се зато мора користити методом *претежнијег објекта заштите*, односно поћи од тога да правно иста апстрактно одређена форма деликта може *in concreto* да се појављује у разним односима. Законодавац би једино могао, полазећи баш од типичности и претежности односа у којем настаје деликт, да издвоји типичну, специфичну категорију *економских* деликата.

б) Концептуалне је природе и питање ближег дефинисања економског криминалитета с обзиром на вредносно-формалне критеријуме његовог одређивања. Укратко, постоји могућност дефинисања економског криминалитета са *правног* (деликтноправног) и *криминолошког* становишта. Овде је проблем *критеријума вредновања* понашања као криминалног. Оба поменута приступа су потребна: формално-правно је то важно са становишта природе и функције казненог права, нарочито његове гарантивне функције, начела законитости и уопште принципа правне државе, а криминолошки са становишта *de lege ferenda*, материјалне, социјално-економске стране економског криминалитета и његовог научног истраживања које не може бити зависно од формално-правних критеријума.

Правни појам економског криминалитета у нашем систему односа омогућава три варијанте његовог одређивања: 1. као економских кривичних дела (привредних кривичних дела), 2. како економских (привредних) кривичних дела и привредних преступа и 3. као економских (привредних) кривичних дела, привредних преступа и привредних прекршаја. Овде се посебно наглашава проблем дефинисања економског кривичног дела. Начелно би га требало решавати са становишта схватања општег појма (типичне суштине) економског криминалитета. То је иначе проблем којим се наша теорија и највише бавила, проблем који је био готово искључив одређивању појма економски (привредни) криминалитет. Што се тиче криминолошке дефиниције или дефиниција треба нагласити да су оне много неодређеније и у правилу подређене, са становишта права непрецизним појмовима (на пример: недозвољена понашања у привреди, друштвено штетна понашања, сва незаконита понашања, асоцијалне појаве у привредном систему итд.).

Свакако је неопходно да се у ширу анализу економских деликата укључе сви облици правом одређених деликата, независно да ли су у питању кривична дела, привредни преступи или привредни прекршаји. Не само из феноменолошких разлога, већ из суштинских, етиолошких. Сва три типа понашања су у тесној, животној, функционалној вези. Није могуће узроке ове појаве целовито схватити ако се она у правно-феноменолошком смислу не анализира у целини. Ово је утолико пре важно ако имамо у виду чињеницу да у овој области често није могуће *in concreto* разликовати кривично дело од привредног преступа односно прекршаја и *vice versa*. Такође, без целовитог увида у систем економских деликата није могуће изградити ни целовиту криминалну политику у овој области.

II КА КОНЦЕПЦИЈИ О ОБЈАШЊАВАЊУ (ТУМАЧЕЊУ) ЕКОНОМСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Објаснити неки облик криминалитета значи, пре свега, утврдити његову етиологију - чињенице битне за његово настајање. Такав приступ је важан јер је повезан са идејом о *рационалној* криминалној политици, која је примарно *превентивно* усмерена. Превенције без упознавања етиологије не може бити. Зато није могуће изградити савремени концепт о превенцији економског криминалитета без таквог његовог објашњавања које задире у његове основе и специфичности као појаве. У том смислу је и одређивање његовог адекватног појма предуслов за његово објашњавање - концепција о појму везана је за концепцију о етиологији. Превентивна активност у овој области је утолико могућнија и значајнија уколико се дође до закључка да су чињенице *објективне природе* носећи чиниоци овог криминалитета. Уколико се пак дође до закључка да је примарно одређен *субјективним* фактором, следи закључак о потреби појачане репресије у процесу "решавања" проблема овог криминалитета. Зато су представе о природи чинилаца овог криминалитета од *стратешког* значења за смер криминалне политике.

Економски криминалитет је *углавном једнострано проучаван* па је такав приступ одређивао и једностране закључке, односно непотпуне

или чак и погрешне представе о овој појави. То се посебно изражава у настојањима да се објасни *етиологија* овог криминалитета. Пажња се првенствено посвећивала организационо-институционалним проблемима, док су остали аспекти његове етиологије овлаш или уопштено додиривани. Етиолошка проблематика незаконитих понашања у привреди углавном се објашњавала неефикасним механизмима *контроле* привредног пословања, односно неажурношћу у овом пословању, као и неефикасношћу откривања ових деликата и њиховог казненог прогона. Не занемарујући извештај значај и таквог приступа, ипак је његово значење за објашњавање сложене етиологије економског криминалитета другоразредно.

Природно је што је овакав приступ одредио и криминално политички закључак, који се у крајњој линији своди на тврдњу да се репресивним мерама може решити проблем овог криминалитета, а тиме *volens volens* и на закључак да је основни проблем економског криминалитета у принципу казненоправне природе. Тиме се блокира суштински увид у овај криминалитет и одстрањује свака озбиљна могућност *критичког односа* према *систему* друштвених односа у којима он настаје и којима је он примарно одређен. Социјална, економска и политичка димензија остају тако ван видног поља, а управо су оне битне за његово тумачење.

Било је покушаја да се овај криминалитет или неки његови облици *идеологизује*, а много чешће да се у целини тумачи као прост лоповлук. И једно и друго се у правилу чинило у временима кампањског рада на њему, када је, искрено или неискрено, из ових или оних прагматских разлога уверавао јавно мњење о "правној" и "ефикасној" формули за његово сузбијање ("елиминисање"). Његова делимична идеологизација је и теоријски и практично била могућа нарочито у условима идеологизованог привредног система, када се цео економски проблем схвата као контрола и управљање. Са таквим представама и у таквим условима релативно је лако уверити људе у став да је решење у репресији, па чак и у то да су му изворишта у, претходно сатанизираним по јединицима или скупинама неких субјеката и њиховим сумњивим намерама, који никако да буду анђели у анђеоском моделу друштва. И баш у таквим временима најмање се сарађивало са компатибилним струкама, пре свега економском, каква сарадња и иначе никад није на овом плану била особита. Немоћни, кретали смо се из заблуде у заблуду, свесни ипак да се мора поставити питање концепције, јер се сталним инсистирањем на, повременом или константном државном интервенционизму проблем ипак не решава. Ретко се постављало питање *система* - није ли проблем *у основи економски*, а мање правни и криминалнополитички. Није се никад, на пример, тестирао теза или претпоставка, да у здравој привреди нема озбиљнијег (забрињавајућег) привредног криминалитета, да се функционална привреда не криминализује односно мање криминализује, да она подразумева ауторегулативу, аутоконтролу, аутозаштиту да она само својом логиком елиминиса оно што је "угрожава". Да таква привреда оставља мало посла за државу у казненоправном смислу! Јер, тога смо вероватно постали коначно свесни, економски односи и процеси се ипак не дају ставити у

Прокрустову постељу идеологије и права. Ако се то ипак чини, тада је извесно да неће бити продуктивни, као што је истовремено сигурно да ће бити појачано "криминализовани". Економски односи и процеси се не дају програмирати линијом пуког волунтаризма, било у смислу административно-оперативно-руководеће државносвојинске било у смислу "договорне" самоуправнодруштвено-својинске економије, признали то или не, прокламовали или не да "делују" или "не делују" економске законитости. Оне *увек делују*, па је бесмислено, чак и таквим правним актом какав је устав прописивати како се економски односи "заснивају" на економским законитостима.

Праву јест "задато" да штити систем, па и систем економских односа, али је оно немоћно да то чини ефикасно тамо где је логика живота јача од логике жеља, хтења, политичких циљева итд. Ако се у економској области упорно настоји да се путем права успоставља нерелан модел живота, онда познатим следом збивања нужно конотирају две већ поменуте појаве: *неефикасна привреда и криминализована привреда*. Поступно се долази до апсурдног фијаска: да само "криминализованим" економским понашањем може да се успостави *економска* ефикасност, или да је криминално-политичка неефикасност претпоставка економске ефикасности! У таквим условима појмови и појаве се зачас обрну и замени се узрок са последицом: неефикасност привреде се објашњава незаконитим понашањем ("криминалитетом") у привреди. Тада смо близу субјективизацији етиолошког проблема и логици стигматизовања, репресији у праву и непредузетништву у економији. Тако се ствара не један већ више зачараних кругова из којих није могуће изаћи без *промене концепта*, а тиме и начина "стварања" криминалитета. На страну што се у таквим околностима шири и простор погодан за некономски криминалитет (имовински, службенички и др.) у економској области. Познато је да је пораст економског криминалитета увек био у вези са порастом злоупотреба разних јавних овлашћења, да нема ни једне озбиљније криминалне афере у овој области а да у њу није била умешана јавна власт, правно или паравно конституисана. Уколико се у таквим условима, без обзира о којем друштву је реч, не мења *концепт*, судбина му је да се враћа на исте проблеме без шансе да их реши, да се креће путевима заблуда у криминалној политици и неефикасности у економији. Криминална политика и посебно право су овде немоћне без рационалног *економског концепта*. Без одговарајућих економских односа није могуће "решити" проблем економског криминалитета. Напротив, он ће се само успешно репродуковати.

До оваквог закључка доводи нас уверење да су узроци економског криминалитета *објективизовани у самом систему односа*, економских пре свега, али с њима у вези и других који одређују биће економских система друштва. Овде посебан значај имају *својински облици* на којима се заснива економски систем, односно њихова фактичка присутност у тим односима. Због тога се у овом контексту мора решавати и криминалнополитичка проблематика овог вида криминалитета, пре свега у смислу превентивног деловања.

III О НЕКИМ ОСОБНОСТИМА ЕКОНОМСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

За постављање савременог концепта криминалне политике у области економског криминалитета потребно је имати у виду неке основне одлике (карактеристике) овог вида понашања. На основу досадашњих истраживања могу се извести неке његове особине као појаве. Оне би се могле свести на следеће: вишедимензионална етиологија; распрострањеност; сложеност облика; тесна повезаност са другим облицима криминалитета; висока тамна бројка, која спречава увид у његову стварну структуру и обим; вишезначност последица (економске, социјалне, политичке, правне, етичке); наглашена прилагодљивост економским, друштвеним приликама; све изразитија интернационализација, итд.

Већ истакнуте особине економског криминалитета усложњавају проблематику његовог сузбијања. Проблеми се посебно јављају на плану његовог правног нормирања, али и на плану *примене* важећих правних норми.

IV ОСНОВНИ КРИМИНАЛНОПОЛИТИЧКИ ПРОБЛЕМИ У ВЕЗИ ЕКОНОМСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА (ПРИМАРНО С ОБЗИРОМ НА ЕКОНОМСКИ И ПРАВНИ СИСТЕМ)

Наше садашње друштво све више улази у такву фазу у којој је потребно озбиљно размишљати о *новом концепту криминалне политике*, а у оквиру њега посебно о најадекватнијим средствима заштите економских односа (процеса, система, привреде). Додуше тренутна ситуација, крајње конфузна и неодређена у сваком погледу, није најповољнија за решавање концептулано-системских питања, али је ипак реално очекивати да ће она бити у догледно време превладана и да ће се проблем поставити као ургентан. С обзиром да је реално очекивати победу концепта *савременог* економског система, нужно је наћи и савремени модел криминалне политике који ће одговарати таквом систему. С тим у вези се посебно наглашава *улога права и правништва*, па и казног. Решавање ових проблема је утолико сложеније што ће, с једне стране, можда и дуже функционисати разни мешовити, хибридни облици односа и, с друге стране, притисак старих концепција, важних за криминалну политику бити и реално и психолошки још дуго присутан. Зато је најреалније очекивати да ће изграђивање нове концепције о економском криминалитету бити дужи процес. Битно је да се у њега што пре уђе, ма колико у овом моменту и немамо све претпоставке или јасне представе о његовом садржају.

С обзиром на напред изложен концепт о општој природи и етиологији економског криминалитета, неминовно је да ће савремена друштва и економска филозофија и стварност утицати на иновирање система, правног регулационог економских односа које ће ићи на поспешавања тих односа. Мора се тражити нови, савременији *приступ решавању конфликта у економским односима*. С тим у вези неминовно ће се ући и у иновирање целокупног *привредноказног* законодавства. Логично је да се то мора чинити критиком досадашњег искуства, која

није могућа без шире критике *система* односа (политичких, економских, правних), који су важећи нормативни систем и условили. Без намере и могућности да се овде одреди иоле целовит увид у ову проблематику, указује се само на неке *околности* које се чине релевантним у овом моменту.

Наш *економски (привредни) систем*, одређен политичким разлозима и уобличен одговарајућим правом, подложен дугогодишњем наглашеном интервенционизму путем државноправних и парламентарноправних инструмената јавне власти, поступно је све теже могао да функционише путем модела који је био устројен сложеном структуром важећег права, па тиме нужно и бројним ограничавајућим казненоправним нормама, које су добрим делом, уместо развојни постале ограничавајући фактор система као економске категорије. Тај систем је поступно бивао не само све изразитије *непримењиван* због свог идеализованог устројства ових односа (мада и из других разлога), већ и *неприменљив*, јер ови односи, како је наглашено, не трпе строже формалне оквире. Зато је наш економски систем попримио све одлике тзв. *егзогеног привредног система* чије су се особине нужно одразиле и на концепт криминалне политике у овом њеном сегменту.

Суштина егзогеног привредног система је да је привреди *дат споља*, ван привреде, од стране државе, односно политичких структура *којима она служи* за постизање посебних привредних и *других* циљева. У таквим условима привредни односи су усмерени и стегнути нормама, тј. *етатизирани*. Стога у извесном смислу и саме норме "криминализују" систем. Остаје све мањи простор овлашћењима, а све већи забранама и налозима. Пролиферација правних норми и њихов све нижи квалитет (у принципијелноправном и у техничкоправном смислу), међусобно тесно условљене, доводи до чудне појаве, коју смо раније већ нагостили, да се све чешће успешно може пословати уз велики ризик да се крши (такво) право. Правна и економска логика у таквим условима очигледно немају исте именитеље.

Оваквом економском систему апсолутно одговарају *колективистички облици својине*, била она државна или "друштвена" у разним својим варијантама и, дакако, правни систем којим је основни задатак да такве својинске облике штити. У таквим условима, доиста, криминалној политици не остаје ништа друго до контрола и, углавном селективна, репресија. Тиме се круг затвара: сви аспекти система (политички, економски, правни, криминалнополитички) су синхронизовани и логично постављани. Све остало је украс и реторика, који се посебно обезбеђују одговарајућим правом и политичком лексиком.

Смисао другачије, *предузетничке* оријентације у развоју привредних односа, са све наглашенијим плурализмом и конкурентношћу својинских облика, појачава потребу за декриминализацијом система. Смањивањем обима императивних и прохибиторних норми значи мање деликата у формалном смислу, а развојем предузетништва и у стварном смислу. Нормално је очекивати да дође до превладавања једног преживелог, етатизираниог концепта привреде и да се тиме отвори већи простор слободи економских субјеката и истовремено сузи простор зони деликата у привреди. Зато је пред нашим правним системом још једно велико преиспитивање ових деликата. То преиспитивање

треба да иде у два само наизглед противречна правца: с једне стране, ка *декриминализацији* и, с друге, ка новој, *савременој криминализацији*. Мора се извршити *савремено процењивање* друштвене опасности односно штетности одређених понашања и, са становишта нове привредне и друштвене логике, одредити *нови систем* економских деликата. Не поставља се, дакле, дилема *да ли* држава треба да се меша (и) у економске односе, већ *како* и *колико* то треба да чини. Са становишта потреба савременог друштва тај степен и облик па и садржина интервенционизма у економске односе мора бити подређен економским потребама и вредносним преференцијама друштва. Зато је проблем економског "криминалитета" у савременом смислу *пре свега економски проблем*, њега примарно треба да решавају економисти а тек секундарно правници. Само тако је могуће, у овој области, изградити истинску и ефикасну *превентивну* политику.

Ова нова оријентација у криминалној политици у области економског криминалитета мора бити одређена новим виђењима не само права, већ и политичког и економског система. У ствари, ново право у овом сегменту мора израсти у функцији нових економских и друштвених односа. То практично значи да је неопходно обезбедити следеће: а) у *политичкој области* - политички плурализам, који ће унети дух ширине, толеранције и демократије у односу на субјекте и идеје и истовремено бити препрека партијско-државно-идеолошком волунтаризму у регулисању економских односа; б) у *економском систему* - идеју предузетништва и рационалности, тржишну логику и конкурентност, а у ц) *правној области* - принцип законитости, идеју поделе власти, правни субјективитет, једнакост и поштовање права, рационални правни интервенционизам у економске односе. Без ових основних, *системских претпоставки није могуће изградити савремени систем превенције економског криминалитета нити је могуће изградити савремену концепцију привредно-казненог права*.

Са становишта постављења (утврђивања) и реализације савремене криминалополитичке концепције о економском криминалитету могу бити од значаја и следеће констатације.

а) Резултати истраживања економских односа указују на то да је *конфликтност* - која је иначе основно извориште противправности - много присутнија у мање ефикасним колективима. Тензије и конфликтност у економским односима попуштају односно смањују се сразмерно повећању економске ефикасности, а тиме аутоматски слаби и потреба за појачаним правним, па и казнено-правним интервенционизмом у ове односе.

б) Занимљиво је такође да неекономска логика у привредном систему (уплитање, утицај егзогеног пре свега политичког фактора, социјализација привреде итд.), не само што руинира предузетништво, већ ствара "коалицију" радника и менаџера окренут против тог, *спољњег* изворишта конфликта, чије решење се онда тражи ван колектива (па тиме стварају услови и за "политизацију" привредног деликта), уместо да се тржишном и предузетничком логиком решавају у колективу као конфликт у предузетништву. Тиме би се створили услови да конфликт остане у границама економске а не правне логике, економске пробитачности или непробитачности а не правне санкције. Са стано-

вишта криминалне политике тиме се уједно отвара широка могућност за дерепресијализацију, ванказнену превенцију и *диверзификацију* привредних деликата.

ц) У овом контексту потребно је указати и на *тзв. несвојински концепт друштвене својине*, будући да је он - незнатно модификован - још увек једна од окосница владајућег политичког и економског модела, а поготово још увек важећих норми казненоправног система. Наиме, могуће је уверљиво доказати став да је овакав концепт својине допринео криминализацији привреде. Он је створио одређени системски оквир *тзв. егзогеног привредног система* (мада се стално представљао као аутономним и ендогеним), правно нелогичан а економски непродуктиван, у којем није било дефинисаног правног субјекта (титулара права), па тиме ни економског предузетничког субјекта. На плану заштите он се нужно и логично претворио у систем "општедруштвене" заштите без стварно ефикасног супстрата.

д) Увођењем *плурализма својинских облика* и поступним потискивањем друштвеносвојинског облика или његовом трансформацијом, још увек не обезбеђује ендоген економски однос. Процеси "нове етапизације" су присутни и данас. Они се остварују путем ограничавајућих системских мера и нарочито у енормном развоју државне својине - *јавна предузећа* све више замењују "самоуправну" организацију удруженог рада. Пренаглашавање јавнопредузетничких односа нужно води појачаној државној контроли економских процеса и свим поменутиим последицама таквог облика привређивања.

е) Простор деловања егзогеног фактора нарочито се отвара у делу привредног система који чини подсистем *мера текуће економске политике* (као сегменту нормативног дела привредног система) и у сегменту привредног система који обухвата област *неформалног утицаја државних органа и политичких субјеката* (свих нивоа) на привређивање. Први сегмент условљава формалну криминализацију економских односа (посебно у сфери привредних преступа и привредних прекршаја), а у други фактичку њихову криминализацију. Неформални утицај на економске односе одражава се и на систем и текућу криминалну политику. Облик тог деловања је добрим делом *арбитрање*, којим се обезбеђује да неформалне групе или неформални субјекти реализују властите преференције, што директно утиче и на арбитрање у *примени права*. У таквим условима формално усвојен систем заштите привредних односа не може да функционише или доследно да функционише на принципијелним моделима права. *Централизација власти*, која се све више наглашава у нашем државноправном уређењу, само појачава поменуте процесе. Она *није услов* већ све очигледнија *кочница* модерне правне државе без које нема ни савремене криминалне политике у области економског криминалитета.

У криминалнополитичком смислу, као добра илустрација оваких процеса могу, поред осталог, послужити и појаве још увек врло присутних *тзв. корисних малверзација*, кампањска и неосмишљена примена инструмената криминалне политике (посебно казненог права), повезивање политичко-управно-менаџерског слоја у највиталнијим сегментима привреде и економских деликата и све очигледнија *приватизација јавних добара*. Тешко је обезбедити егзактне податке,

али има доста индиција да је *селекција казненог прогона*, из напред поменутих разлога, баш у области економског криминалитета најприсутнија. Исти су разлози и основа за *кампањски рад* у сузбијању овог криминалитета. Због свега тога није необично што се смеђују фазе "либерализације" и толерисања неких често по економске односе врло штетних појава, са фазама "откривања" афера и инсистирања на "принципијелности" и "правној држави". Савремени трендови у криминалној политици требало би да изражавању постојаност, стабилност, конструктивност и осмишљеност.

Једнако тако и "политизација" економских деликата и њиховог казненог прогона настаје на сличним основама. Политизирана егзогена привреда политизирала је и деликт против привреде и криминалнополитичку праксу. Ако се конфликт у привредном односу третира као примарно политичко питање, у чијем решавању одлучујуће треба да учествују политички субјекти, тада је криминална политика, а посебно примена казненог права подређена прагматским политичким разлозима и интересима, а не дугорочнијој и принципијелној потреби заштите економског односа и процеса који се у њему одвијају.

Корелација између општих чинилаца економског криминалитета и криминалне политике могла би се илустровати и низом других појава. Неспорно је да ће *могућности* изграђивања нове криминалне политике у односу на економски криминалитет битно зависити од чињеница које одређују природу *економског система*. Садашњи процеси потврђују уверење да ће на овом подручју морати долазити до слабљења јавноправних инструмената криминалне политике. У том процесу ће се морати трансформисати и само право. Равноправност економских субјеката, предузетништво и тржишна логика подразумева стабилан, али либералан правни систем који ће пре свега поспешивати *сарадњу* у привредној утакмици. То подразумева доминацију цивилноправних над јавноправним нормама - поштовање и гарантовање договореног а не контролу наложеног као примарну оријентацију у уређивању економских односа. Зато цивилне санкције, са својим економским супстратом, морају доминирати над јавноправним казним.

Оваква оријентација у криминалној политици према економском криминалитету наглашава неке битне функције и принципе *казненог права*: заштитну функцију, гарантовану функцију, начело законитости, захтев за прецизним формулацијама о економским деликтима, принцип субјективне одговорности, рационално засновану казнену политику, превентивни систем кривичних санкција. С обзиром на појачану економску улогу предузетника, као одговорног и продуктивног субјекта у економском односу, поставља се питање до које мере има смисла инсистирати на *казненој одговорности правних лица*. С тим у вези је нужно поново се вратити на проблем *система казnenих деликата* у нашем праву.

Наиме, не поставља се само питање *садржине* и *обима* инкриминаторних норми у овој области, већ и њихове *врсте*. Данас се, можда аргументованије него раније, мора актуелизовати питање потребе постојања (даљег постојања) *привредних престапа* у нашем казненоправном систему. Ако се подсетимо да су ови казnenи деликти настали у периоду развоја колективистичког самоуправног облика привређивања

вања, а у вези са идејом о потреби успостављања казнене одговорности правних лица (неки су их сматрали фактички кривичним делима правних лица), као и чињенице да су се они половином педесетих година почели издвајати у самосталне деликте из једне посебне групе *прекршаја*, доиста се може поставити питање *имају ли они данас смисла као самостална правна категорија у казненоправном систему*. Да ли би било упутније систем заштите привредног и финансијског пословања штитити једноставније, а бар једнако ефикасно, само *кривичним и прекршајним* правом? Ово питање се тим пре може поставити ако се пође од става да је, у савременим условима привредног пословања, целисходније и примереније више инсистирати на личној субјективној, а мање на колективној објективној одговорности. Тиме би казнена одговорност правних лица за противправна понашања у привредном и финансијском пословању у целини била регулисана прекршајним правом, а уједно би се отклонила могућност "замене" кривичне одговорности физичких лица привреднопреступном одговорношћу. Такав систем казнене одговорности не само што би био примеренији предузетничкој логици, већ и принципима савременог казног права - више би се инсистирало на субјективној одговорности и позицији грађанина као слободног економског субјекта у привредним процесима. Постојање економских односа који се (још увек) заснивају на друштвеносвојинском облику не би битније реметио систем овакве казнене заштите из два разлога: прво због тога што би се прекршајним правом и даље задржао (делимично можда и проширио) принцип казнене одговорности правног лица и, друго, због тога што друштвеносвојински облик више нема доминантну улогу у економским односима са реалним изгледима да његова улога убудуће све више слаби, ако не и ишчезне било у том смислу што ће се приватизовати или подржавити.

(Примљено 6. марта 1994)

*Dr. Stanko Pihler,
Professor of the Faculty of Law in Novi Sad*

TOWARDS A CONTEMPORARY CONCEPTION OF ECONOMIC CRIMINALITY

Summary

Economic criminality is one of the most complex and most discussed phenomena in the sphere of criminology. In spite of that and many symposia, seminars and campaigns, everything which is essential remained open, beginning with the notion and substance of that topic and up to phenomenological, etiological, criminal-political, legal, and practical questions, including the ones of principle. That is why there is a need for a contemporary conception of economic criminality, by beginning with the very origin of the phenomenon, as a key element.

In order to make a distinction regarding similar forms of punishable acts, adequate attention is dedicated to the interpretation of essential characteristics of this type of criminality and of specific kinds of its suppression. The idea is also expressed of the need to develop thoroughly a new economic system, based on market competition and political

pluralism. In such conditions the conception of such criminality would be developed along new ideas, free of ideological and other kinds of unnecessary burdens. In such an environment one could raise also a question of the kind and substance of punishable acts which should be provided for in the sphere of economy.

Key words: *Economic criminality. - Criminological typology. - Market economy. - Political pluralism.*

Stanko Pihler,
professeur à la Faculté de droit de Novi Sad

VERS UN CONCEPT CONTEMPORAIN DE LA CRIMINALITÉ ÉCONOMIQUE

Résumé

Le présent travail est consacré à la criminalité économique qui, de l'avis de l'auteur, représente un des phénomènes criminologiques les plus complexes et les plus discutés. Bien qu'elle ait été le thème de nombreuses consultations, recherches, séminaires et campagnes, presque toutes les choses essentielles liées à ce type de criminalité restent sans réponse - depuis la notion même et son essence jusqu'aux questions phénoménologiques, étiologiques, de politique criminelle et juridiques, de principe et pratiques. C'est pourquoi l'auteur préconise un concept contemporain de la criminalité économique dont il aborde la définition en partant de la genèse de ce phénomène en tant qu'aspect crucial lors de son analyse.

En vue de distancier ce type de criminalité des formes proches d'actes punissables, l'auteur accorde une attention particulière à l'interprétation de leurs traits essentiels, et aussi aux formes spécifiques de la répression. Il développe de manière conséquente l'idée sur la nécessité d'édifier un nouveau système d'économie basé sur la compétition sur le marché et sur le pluralisme politique. Dans de telles conditions, on élaborerait un nouveau concept de la criminalité économique, dont le contrôle serait également affranchi de couches idéologiques et autres superflues. Dans un tel cadre, on pourrait également soulever la question du type et du contenu des actes criminels qui sanctionnent les comportements dans la sphère de l'économie.

Mots clé: *La criminalité économique. - La typologie criminologique. - L'économie du marché. - Le pluralisme politique.*